

Следващият път по-добре?

За мястото и ролята на родителите в образователния процес

Йордан Йосифов

Преобладаващите в обществото нагласи дават ясна индикация, че ролята и позицията на родителите в учебния процес продължават да са сред големите предизвикателства пред българското образование. Може би глобалната криза, през която преминаваме, ще ни помогне най-сетне да решим проблем, чиито национални измерения се очертават все по-ясно.

Анализът в този текст се базира на данни от национално проучване проведено от Маркет Линкс. Събирането на данни приключи непосредствено преди началото на кризата (февруари 2020), но начинът, по който тя се отрази на образованието също е взет под внимание. Но преди да се пристъпи към същността на анализа е наложително да се обясни защо този текст се появява сега.

Данните отразяват нагласи и отношения характерни за периода преди да бъдат затворени училищата. Макар към настоящия момент да изглежда несигурно кога българското училище ще се върне към *присъствено образование*, данните и респективно техният анализ остават актуални. Нещо повече, настоящата ситуация прави представянето им наложително. Ако тъмният облак на кризата очертава все пак някъде „сребърни линии“, то една от тях е в образованието: заставено да превключи бързо на дистанционен режим, българското училище показва, че все още може да поднася приятни изненади¹. На този фон анализът подчертава нуждата от промени, когато дойде време децата ни да се върнат в училище. Идентифицирани са нагласи и ситуации в отношенията родители-образователни институции, които следва да се променят; нещо повече, ясно се очертава необходимостта от недопускане на връщането на определени аспекти на пред-кризисното статукво. Ако сега си дадем сметка дали и как родители и училище (не) са взаимодействали до скоро, настоящата криза може да се окаже повратна точка. Сега е моментът да разчетем в „кризата“ идеята за „възможност“ и да осъзнаем **какво трябва да се промени, какво не можем – като родители, като участници в образователния процес и като общество – да допускате да продължава да се случва.**

Да започнем с това, че данните потвърждават отново вече ясно идентифицираната обществена неудовлетвореност² от образованието в България. Докато по-ранни проучвания маркират динамиката на задълбочаваща се негативна тенденция³, данни от това проучване позволяват да се проследи недоволството в дълбочина, сегментирано, по социално-демографски и други признаци. Един от важните аспекти на изследването е, че дава възможност на респондентите да изразят нагласите си към всяка една от функциите на образователната система, така както те са дефинирани в закона:⁴ обучителна, възпитателна и социализираща.

---

¹ Виж интервюто на министър Вълчев за Нова Телевизия от 26.03.2020 и последвалото го отразяване в други медии, например Дневник, 26.03.2020 „Вълчев: Приятно ни изненада как стартира дистанционното обучение.“

² Виж например: Gallup International (2018) *Негативни нагласи към системата на образованието и широка подкрепа за коланите в превозните средства*. Източник: <https://www.gallup-international.bg/37537/negative-attitudes-towards-the-education-system-and-broad-support-for-the-seatbelts-on-the-vehicles/>

³ Съпоставката на изнесените от колегите от Gallup International данни в началото на септември 2018 г. със техни данни от 2012 г. показва ясна тенденция към влошаване на нагласите към образованието: респондентите, които смятат, че образованието става по-добро намаляват за шест години от 23% на 16%; тези, за които то се влошава, се увеличават от 48% на 63%. Източник: *ibid.*

⁴ Закон за прегледаното и училищното образование (ЗПУО) Член 3 (1): „Образованието като процес включва обучение, възпитание и социализация.“

По отношение на първата, най-често асоциираната с училището **функция – обучителната** недоволни⁵ са практически половината респонденти (48,2%) докато доволните са по-малко от една трета (30,80%). Разбира се, не следва да се слага знак на равенство между нагласите в обществото и резултатите от обучението, което децата получават в училище. Но няма как да не се отчете, че зад негативните нагласи има натрупване от недобри резултати: година след година, слабите оценки на матури и Националното външно оценяване (НВО) са десетки хиляди⁶ при випуски от по 60 000 – 70000, а на всеки три години международно изследване ни напомня, че около 40 % от 15-годишните ученици в България са функционално неграмотни⁷. На този фон, едва ли бихме могли да упрекнем респондентите в излишна критичност. Така или иначе, ясно е, че българското общество определено е недоволено от *обучението*, което неговите деца получават в училище и необходимостта от промени в това отношение е отчетливо разпознаваема и всъщност призната и на политическо ниво⁸.

Ако оценката за обучителната функция е недобра, то оценката за това как българското училище изпълнява своята **възпитателната функция**, е направо тревожна. Там съотношението между неудовлетворени и удовлетворени е 53,7% срещу 25 %⁹. Не само, че за всеки малко или повече доволен от *възпитанието*, което децата получават в училище има повече от двама недоволни, но и за всеки „много доволен“ (най-високата степен на удовлетвореност) има повече от четири пъти „изобщо недоволни“: 2,2% срещу 9,4%. Анализът на данните очертава различия между столица и провинция, като най-недоволни от училищното възпитание са в големите градове¹⁰ – цели 62,1%, от които „изобщо недоволни“ са 10,6%. Едва ли има само една причина за това недоволство, но едно от вероятните обяснения е, че училищата в големите градове не полагат или не са убедителни в своите усилия за подобряване училищния климат, докато в същото време усещането за социален контрол и ангажираност, характерни за по-малки населени места, вече едва ли съществува. Друг щрих, който си струва да се добави тук е, че *сред изобщо недоволните от възпитателната функция на училището децата на родителите е по-голям* от дела на останалите респонденти.¹¹ Сред вероятните тълкувания тук е и това, че родителите (или поне *изобщо недоволната част* от тях – 12 %) смятат, че училището руши дори онова, което те самите постигат по отношение на възпитанието на децата си. Тази интерпретация, потвърдена от друго неотдавнашно изследване¹², обяснява и феномени и динамики като прехвърлянето на ученици от едно училище към друго и респективно, обособяването на кластери от училища с по-добра социална среда и такива с по-лоша. В дългосрочен план такава миграция

---

⁵ В каквато и да било степен. Начинът, по който са структурирани въпросите позволяват на респондентите да изразяват степен на (не)удовлетвореност. Когато не уточнено изрично нещо друго, при цитирането на данни в този текст се подразбира че данните отразяват (не)удовлетвореност на агрегирано ниво, включващо всички степени да (не)удовлетвореност.

⁶ Например, според официалните данни на МОН слабите оценки на НВО (7-ми клас) през 2019 по математика са 12869, а по български език и литература – 8166. Данните са публикувани от различни медии. Виж например: <https://news.bnt.bg/bg/a/po-malko-otlichni-otsenki-na-izpitite-sled-vii-klas-v-sravnenie-s-minalata-godina>

⁷ Последните резултати всъщност показват влошаване. Виж: OECD 2019 Programme for International Student Assessment (PISA) Results from PISA 2018 Country Note Bulgaria. Също и онлайн: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_BGR.pdf

⁸ Един от ясните примери в това отношение беше пресконференцията дадена от министър Вълчев при обявяването на последните резултати от PISA на 03. 12. 2019. Виж например: PISA 2018: Катастрофата в училище се задълбочава, в Сега 4. 12. 2019, налично онлайн: <https://www.segabg.com/category-observer/pisa-2018-katastrofata-uchilishte-se-zadulbochava>

⁹ Малко повече от една пета (21,3%) дават оценка по-средата – нито доволни, нито недоволни.

¹⁰ Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Стара Загора.

¹¹ Т.е. родители и респонденти в чийто домакинства не живеят деца до 18 години.

¹² Йосифов, Й., Михайлов, Н. и др. (2019) Първоначално картографиране на социалната среда в училище и на взаимоотношенията между училище и родители. Изследването е проведено по задание на МОН и е налично и онлайн: <https://roditeli.org/img/Report-initial-mapping-of-the-social-environment-at-school-and-of-school-parent-relationships.pdf>

предполага пагубни последици за съответните локални образователни екосистеми. В обобщение, *по отношение на възпитателната функция на училището*, следва да се отчете, че *връщането към пред-кризисното състояние е силно нежелателно*.

Макар **социализиращата** да е най-високо оценената функция на българското училище, там също преобладава недоволството: 43,5% недоволни срещу 33,3% доволни. Този път най-недоволни са в малките градове и селата (47,6%). Ако училището е мястото, около което е центриран социалният живот на децата, то е естествено, че другите деца (съучениците) играят първостепенна роля в процеса на социализация. Устойчиво намаляващият брой деца в образователните институции в по-малките населени места очевидно не подкрепя училищата там да изпълняват своята социализираща роля. Струва си да се отбележи също, че *именно по отношение на социализацията, разликата между недоволните и доволните родители е най-малка*. Също така, родителите в по-голяма степен от другите респонденти (38,8% срещу 30,3%) са склонни да оценят позитивната роля на училището за социализацията на техните деца.

Междинното заключение е, че от трите функции, които българското образование е призвано -и нормативно задължено- да реализира вероятно най-бързо и лесно биха могли да се „обърнат“ негативните нагласи по отношение на социализацията. Най-наложителни са промените по отношение на възпитателната функция: връщане към статуквото там би означавало пропускане на уникален в исторически план шанс да се коригират недъзи, които носят потенциален структурен риск за системата.

Така естествено се стига до въпроси като: *има ли шанс да се постигне напредък по отношение на социализацията и възпитанието в българското училище и какво следва да се прави с обучителната функция*. Тук е моментът да си спомним за кризата и нейната „сребърна линия“. Все още е прекалено рано да се дава оценка за това доколко успешно е дистанционното обучение, но спорадични предварителни отзиви (съзвучни с по-рано цитираното интервю на министъра) създават усещането за приятна изненада. Остават съществени въпроси, които предстои да получат отговор, например: какво мислят самите ученици, как постигаме универсален достъп, колко ефективно всъщност е това обучение т.е. какви са всъщност измеримите резултати и как те се съпоставят с тези от присъствената форма. Но един път изпуснато от бутилката, дигиталното дистанционно обучение акумулира подкрепа и потенциал да промени съществено ключови характеристики на образованието в България. Лесните и очевидните (пред)положения са свързани с осъвременяване на класическите преподавателски подходи, повишени възможности за интерактивност, синергия между насърчаването на дигитални умения и усвояване на „предметно“ знание. Потенциалът на дигиталното дистанционно обучение, обаче, отива много отвъд всичко това и може да допринесе за решаването проблеми свързани с възпитателната и социализиращата функции и дори да облекчи структурни напрежения в училищното образование в България. От вече публикувани изследвания знаем, че обучителната функция на училището (в неговото присъствено битие) куца там, където то не се справя с възпитателната и социализиращата си роля. Там учителите са прекалено заети да въдворяват ред и възпитават и явно това се случва за сметка на обучението¹³. Прекъсването или поне намаляването на негативната зависимост на обучението от другите две образователни функции би могло да се случи през изнасянето, а в настоящата ситуация – през оставянето - на (поне част от) обучителния процес в дигиталното пространство. Кой следва да са обучителни компоненти, най-подходящи за дистанционно преподаване, разбира се, е тема на отделен анализ. Важният за отбелязване момент тук е, че докато дигиталното образователно пространство може да се помогне (например) за интегрираното усвояване на дигитални умения и „предметно“ знание, присъствието в училище може да се фокусира върху други обучителни компоненти (напр. затвърждаването и надграждането на предметното знание), при които би се постигнала добра

---

¹³ Ibid.

синергия със социализацията и възпитанието. Оптималното реализиране на един такъв подход би могъл да има и съществено положително въздействие върху решаването на фундаментален проблем като структурния недостиг на учители и да помогне за намаляване на разходите за поддръжка на училищната материална база. Това може да се постигне като се преоцени броя на присъствените часове и се постигне оптимален баланс (баланс не означава паритет!) между присъственото и дигитално-дистанционното обучение. Но разбира се, тук става дума за оптимистичен сценарий, реализиран оптимално. Да ли това въобще е мислима възможност в България зависи от фактори като компетентна образователна администрация, силна политическа воля и подкрепа от обществото; тяхното наличие и взаимодействие не са обект на този анализ.

Връщайки се към реалността на пред-кризисното взаимодействие между родители и училище е добре да се маркират още няколко проблема, чието преодоляване е наложително в спешен порядък. ***В обществото битува усещане за липса или в най-добрия случай – за недостиг на участие и представителство на родителите в образователния процес.*** Според 52 % от респондентите в проучването, родителите по-скоро не участват „в процеса на формулиране и вземане на решенията, засягащи училищния живот на децата“, докато някакво участие виждат 24,9 % от респондентите. Тези нагласи се потвърждават и от отговорите на въпрос-близнак за представителството на родителите. Когато въпросът е зададен абстрактно, 52,9% от респондентите отговарят, че родителите са по-скоро непредставени в образователния процес срещу само 18,2 %, които смятат, че те са по-скоро представени. Като се има предвид, че родителите по закон следва да са основен участник в същия този образователния процес¹⁴, резултатите няма как да бъдат интерпретирани като задоволителна обществена оценка.

Когато въпросът за представителството на родителите бъде конкретизиран, резултатите са вече, меко казано, стряскащи. *По-малко от 10 % от респондентите са посочили конкретен представител на родителите в образователния процес.* На практика единствените разпознаваеми представители са *настоятелствата* (две трети от отговорилите са посочили тях) и - донякъде - *обществените съвети* (споменати от една десета от отговорилите). Обществените съвети бяха въведени с влизането в сила на ЗПУО и може би все още имат някакъв шанс да се докажат, но това ще може да се случи само, ако те успеят да се предпазят от формално процедуриране и летаргично съществуване, от които, изглежда, са поразени много от тях. Като неочакван, но много важен момент следва да се отбележи, че *на практика НПО-тата не се ползват с никаква обществена легитимност като представители на родителите.*

Време е процесът на ерозиране на родителското участие и представителство да спре и в тази насока трябва да бъдат насочени едни от първите мерки на образователната администрация, когато училищата отворят отново. Това, което е останало не е много, но все пак дава насока откъде да се тръгне: *настоятелствата и обществените съвети са единствените, които получават обществено признание като представители на родителите и това обстоятелството, няма как да бъде пренебрегнато.* Респективно, усилията и ресурсите на образователната администрация следва да бъдат насочени към подобряване на подкрепата за утвърждаването на настоятелствата и обществените съвети и осмисляне и насърчаване на техните приноси, там където ги има сега. Впрочем на настоятелствата и обществените съвети са посветени цели глави в ЗПУО, което добавя и нормативна легитимност към тяхното припознаване от обществото като единствени представители на родителите в образователния процес.

---

¹⁴ Чл. 2 (2) ЗПУО